

УДК 330.131:335.01

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СИСТЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

МИКИТИН Олег

Національний університет «Львівська політехніка»

<https://orcid.org/0000-0001-9016-6757>e-mail: oleh.z.mykytyn@lpnu.ua

У дослідженні аналізуються питання формування й подальшого розвитку теоретико-методичних положень системи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Вказується на те, що питання державної політики управління зовнішньоекономічною діяльністю мають вагомий значення в сенсі розвитку національної економіки та зміцнення низки її вагомих компонентів, як от – зовнішньоекономічна, макроекономічна, інвестиційна, інноваційна та інші. Метою дослідження визначено узагальнення та подальший розвиток теоретико-методичних основ системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Узагальнено базисні положення економічних теорій та концепцій системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Визначено та охарактеризовано ключові фактори удосконалення теоретико-методичних основ системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, міжнародні економічні відносини, національне господарство, конкурентоспроможність, розвиток, зовнішньоекономічна безпека, інвестиції, державне регулювання.

<https://doi.org/10.31891/mdes/2024-14-18>

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Зовнішньоекономічна діяльність є важливим аспектом в системі політики розвитку національної економіки, який забезпечує постачання потрібних товарів і послуг для країн світового ринку. Вона є важливим джерелом валютних доходів для країни і невід'ємною частиною діяльності багатьох підприємств у різних видах економічної діяльності, таких як промисловість, сільське господарство, будівництво і транспорт. Зовнішньоекономічні зв'язки сприяють оптимізації виробництва, імплементації новітніх технологій, постачанню сировини та розширенню асортименту продукції для внутрішнього ринку. За останні роки, з початку повномасштабної війни і введення воєнного стану, українська економіка переживає кризу. Дії агресора негативно впливають на різні галузі українського господарства, що призводить до скорочення виробництва ключових та стратегічно важливих продуктів, порушення логістичних зв'язків та зниження бізнес-активності.

Все це негативно впливає на роль України в міжнародних економічних відносинах, тобто на її зовнішньоекономічну діяльність. Співпраця з іншими країнами у галузі економіки, зовнішньої торгівлі, проведення спільних проектів для розвитку окремих галузей – все це ускладнюється через воєнні дії. Зовнішньоекономічна діяльність грає важливу роль у розвитку та безпеці країни, особливо під час воєнного конфлікту. Тому важливо досліджувати наукові підходи до розвитку зовнішньоекономічної діяльності країни у таких умовах, основою чого завжди слугували теоретико-методичні положення в цій сфері.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На загал теоретико-методичні засади і положення як організації і здійснення зовнішньоекономічної діяльності, так і державного регулювання цих процесів достатньо добре розкриті і досліджені у публікаціях таких вітчизняних і зарубіжних науковців – дослідників, як Банчук-Петросова О. В. [1, С. 3-7], Бережнюк І. Г. [2, С. 200-204], Варналій З. С., Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Білик Р. Р. [3, С. 20-25], Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Волошин В. І. [4, С. 32-51], Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Юрків Н. Я. [5, С. 90-101], Домбровська С. М. [6, С. 114-119], Міщенко Д. А., Міщенко Л. О. [7], Платонова І. О. [8, С. 125-129], Тищенко В. Ф., Найдено О. Є., Остапенко В. М. [9], Шевчук С. В. [10, С. 71-77], Шелест О. Л., Криворучко Ю. О. [11, С. 92-96], Ali S., Dogan E., Chen F., Khan Z. [12, С. 378-387], Avgerou C. [13, С. 977-1006], Lupak R., Shtets T., Vasylytsiv T. [14, С. 14-19] та інші.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Однак, разом із тим, процеси функціонування та розвитку економіки України в існуючих умовах достатньо швидкозмінні і не стабільні, що обумовлює постійно існуючу потребу в подальшому

розвитку і вдосконаленню методико-прикладних засад і положень формування та реалізації державної політики стимулювання і регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є узагальнення та подальший розвиток теоретико-методичних основ системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Зовнішньоекономічна діяльність є ключовою складовою розвитку сучасного суспільства в умовах глобалізації та неоіндустріалізації. Безперечно, враховуючи географічні, геологічні, історичні, економічні та соціальні особливості, кожна країна має свої переваги у міжнародному розподілі виробництва товарів та наданні послуг, які спрямовуються на світові ринки. Такий обмін товарами, послугами, фінансовими ресурсами та технологіями приносить користь усім країнам, а в підсумку – кожній людині, незалежно від її громадянства. Це пов'язано з тим, що експорт та імпорт, як правило, забезпечують доступ до найкращих продуктів. Іншими словами, зовнішньоекономічна діяльність сприяє соціальному прогресу, який стимулює розвиток країн, суспільних груп і навіть окремих осіб. В основному зовнішньоекономічна діяльність слід закласти взаємодію суб'єктів господарювання країни з іноземними суб'єктами, засновану на економічних відносинах між ними і здійснюється як на території країни, так і за межами. Виходячи з цього, регулювання зовнішньоекономічної діяльності доречно розглядати як сукупність законодавчих, виконавчих та контролюючих заходів, спрямованих на оптимізацію цієї діяльності з урахуванням інтересів національної економіки.

Сучасна система регулювання зовнішньоекономічної діяльності охоплює широкий спектр об'єктів і може бути функціонально структурована на окремі розділи (сегменти) залежно від застосовуваних критеріїв та аналітичних характеристик. Примітно, що ключовими аналітичними ознаками регулювання зовнішньоекономічної діяльності є розподіл цієї системи на рівні національного управління та багатостороннього регулювання. Відповідно на цій основі регулювання зовнішньоекономічної діяльності поділяється на макроекономічний рівень і світогосподарський аспект. Таким чином, межі регулювання зовнішньоекономічної діяльності визначаються сферою охоплення адміністративного права, яка стосується: суспільних відносин, де одним із постійних учасників виступає суб'єкт публічної адміністрації; діяльності суб'єктів публічної адміністрації, яка стосується забезпечення прав та свобод, належного від темпів розвитку громадянського суспільства й країни; адміністративно-правових відносин, що переважно є виконавчо-розпорядчими; органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, а саме обсягів їх підтримки зовнішньоекономічної діяльності; відповідальності ринкових інституцій.

Так, регулювання зовнішньоекономічної діяльності дійсно здійснюється відповідними органами та посадовими особами публічної адміністрації. Ці органи, зокрема міністерства, агентства та інші державні установи, розробляють та впроваджують політики, законодавчі ініціативи та адміністративні заходи, що визначають правила зовнішньоекономічної діяльності, такі як експортно-імпортні обмеження, митні тарифи, ліцензування та інші регулюючі механізми. Натомість, адміністративно-правовий статус особи включає (1) суб'єктивні публічні права та юридичні обов'язки, встановлені законодавством, (2) обсяг і характер адміністративної правосуб'єктності, що визначає здатність особи бути учасником адміністративно-правових відносин, (3) адміністративну відповідальність, яка забезпечує дотримання норм адміністративного права.

З огляду на постійне оновлення теоретико-методичних основ системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності, доречно узагальнити фундаментальні економічні теорії та концепції, згідно яких сформовано базові положення системи та які слугують для її удосконалення (рис. 1).

Обидві концепції мають суттєвий недолік, оскільки не пояснюють причин виникнення переваг. Їх основний обмежувальний аспект полягає в тому, що країна, згідно з теоріями, експортує ті товари, виробництво яких базується на найбільш доступних і поширених у країні факторах виробництва. Спроби пояснити цей феномен сприяли розвитку теоретико-методичної бази регулювання зовнішньоекономічної діяльності через врахування низки факторів.

Стосовно неоднорідності факторів виробництва, до прикладу робочої сили, вони є важливі, що значно впливає на міжнародну спеціалізацію, а особливо бізнесу. Безперечно, країни мають різний рівень розвитку та наявність факторів виробництва, таких як капітал, технології тощо. Загалом рівень кваліфікації робочої сили в країнах суттєво відрізняється, що має прямий вплив на

експортну спеціалізацію. До прикладу, у промислово розвинутих країнах, де є відносний надлишок висококваліфікованої робочої сили та спеціалістів, експорт може відображати перевагу у виробництві високотехнологічної продукції, що вимагає високої кваліфікації працівників.



Рис. 1. Економічні теорії та концепції системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності

У свою чергу, країни, що розвиваються, в основному експортують продукцію, для виробництва якої потрібна значна кількість некваліфікованої праці. Це відображає необхідність використання великої кількості дешевої робочої сили для виробництва товарів, що є трудомісткими, але не потребують високого рівня кваліфікації. Таким чином, цей набір факторів виробництва допомагає пояснити міжнародну спеціалізацію та впливає на структуру світової торгівлі, де країни можуть зосереджуватись на експорті товарів, що відповідають їх внутрішнім виробничим можливостям та ресурсам.

З іншого боку, система регулювання зовнішньоекономічної діяльності повинна удосконалюватися з огляду на фундаментальні аспекти, зокрема фактори виробництва, які охоплюють як ресурсне забезпечення, так і ринкові тенденції, що в сукупності дозволяє сформувати пріоритетні напрями її осучаснення та модернізації (рис. 2).

Примітно, що зовнішньоторговельна політика органів влади має значний вплив на стабільність та розвитку національного господарства, оскільки може сприяти або обмежувати імпорт, що в свою чергу стимулює розвиток внутрішнього виробництва та експорт продукції. Зокрема, уряд може застосовувати такі інструменти, як тарифні та нетарифні бар'єри, щоб обмежити імпорт продукції, що може бути вигідно для національної економіки. Наприклад, країна може заохочувати виробництво товарів, які потребують інтенсивного використання обмежених ресурсів, за допомогою субсидій, пільгових кредитів чи податкових пільг для підприємств цих галузей. Такі заходи дозволяють країні адаптувати свою економіку до глобальних умов, підвищити конкурентоспроможність на міжнародних ринках та сприяти розвитку тих секторів, які найкраще відповідають наявним внутрішнім ресурсам та потребам.

Так, кейнсіанські теорії підходять до аналізу зовнішньоекономічної діяльності з акцентом на факторах попиту, що є суттєвою відмінністю від класичних теорій, які фокусуються на факторах пропозиції. Кейнсіанський підхід звертається до того, як внутрішній попит і попит на зовнішні ринки можуть визначати спрямування зовнішньоекономічної діяльності. Зокрема, теорія перехресного попиту стверджує, що ефективний експорт можливий тоді, коли структура попиту країни-експортера схожа або відповідає структурі попиту країни-імпортера. Ідея полягає в тому, що країна може досягти оптимальних результатів від зовнішньої торгівлі, якщо її продукція відповідає потребам і смакам споживачів іншої країни. Така структура попиту дозволяє знизити бар'єри для торгівлі, забезпечуючи взаємні вигоди для обох учасників.

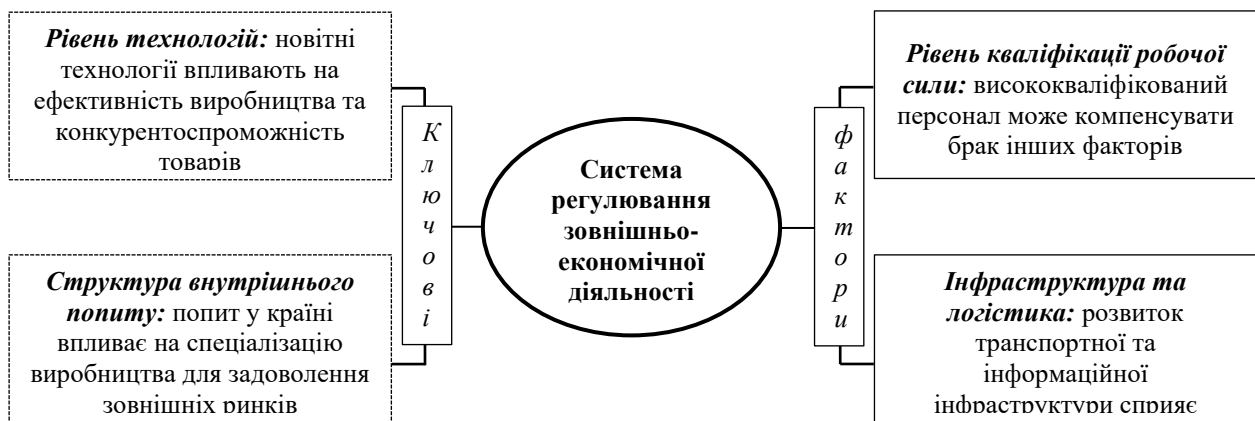


Рис. 2. Ключові фактори удосконалення теоретико-методичних основ системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності

З іншого боку, теорія реверсу факторів виробництва підкреслює, що навіть країна, яка має відносно кращі ключові переваги (тобто може налагодити виробництво з нижчим рівнем витратомісткості), може імпортувати ці товари, якщо в її економіці є потужний внутрішній попит на ці продукти. Цей підхід передбачає, що високий внутрішній попит може бути таким сильним стимулом, що країна буде готова імпортувати товари, навіть якщо має перевагу в їх виробництві. Відтак, сильний попит на певні товари всередині країни може спонукати її до імпорту, навіть незважаючи на потенціал для виробництва цих товарів всередині країни.

У підсумку, вказані теорії підкреслюють важливість попиту на зовнішніх та внутрішніх ринках як основних чинників, що визначають розвиток зовнішньоекономічної діяльності, надаючи більше уваги споживчим потребам та інтересам суспільства, ніж виробничим можливостям та інтенсивності конкуренції.

Доречно відмітити, що соціально-інституціональні теорії зовнішньоекономічної діяльності акцентують увагу на впливі технологічних, економічних, інституційних та інших змін на міжнародну торгівлю. Так, до основних таких теорій насамперед необхідно віднести теорію життєвого циклу продукту, теорію технологічного розриву та теорію ефекту масштабу виробництва. Зокрема, теорія життєвого циклу продукту пропонує інший погляд на зовнішньоекономічну діяльність, зосереджуючись на тому, як продукт (товар) проходить через різні фази життєвого циклу та як це впливає на обсяги та масштаби міжнародної торгівлі. Наприклад, товар може бути спочатку виготовлений і спожитий у країні-розробнику, а потім, коли технології стають доступнішим та дешевшим, може бути експортований в інші країни.

Натомість теорія технологічного розриву стверджує, що кожна індустріальна країна має ресурсний потенціал для здійснення прориву в будь-якій галузі науки, техніки чи технології. Результатом цього може стати створення нових винаходів, які потім можуть бути освоєні у виробництві. Оскільки цей процес не відбувається одночасно в різних країнах, ті країни, які першими досягли технологічних переваг, здобувають конкурентні переваги та можуть отримувати монопольну ренту на світовому ринку.

Стосовно теорії ефекту масштабу виробництва, сутність якої полягає в тому, що коли при однаковому ресурсному потенціалі у різних країнах, зовнішньоторговельний оборот буде привабливим, якщо країни спеціалізуються в галузях, де має місце ефект масштабу. Це означає, що виробництво може бути розширене і витрати знижуються, що робить виробництво більш ефективним. Така спеціалізація дозволяє країнам досягати більш низьких витрат на одиницю продукції, що сприяє вигідному обміну товарами між ними.

Загалом, вказані теорії доповнюють класичні і кейнсіанські підходи, надаючи більшу увагу інноваціям, технологічним змінам та ефективності масового виробництва як ключовим об'єктам системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Забезпечення ефективного регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності здійснюється відповідними профільними органами державної влади на основі положень таких наукових теорій, як життєвого циклу продукту, порівняльних переваг, масштабів виробництва,

реверсу факторів виробництва, технологічного розриву, перехресного попиту, абсолютних переваг та ін. При тому, слід враховувати, що ключові фактори удосконалення теоретико-методичних основ системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності перебувають у фокусі таких напрямів, як (1) рівень технологій: новітні технології впливають на ефективність виробництва та конкурентоспроможність товарів; (2) структура внутрішнього попиту: попит у країні впливає на спеціалізацію виробництва для задоволення зовнішніх ринків; (3) рівень кваліфікації робочої сили: висококваліфікований персонал може компенсувати брак інших факторів; (4) інфраструктура та логістика: розвиток транспортної та інформаційної інфраструктури сприяє доступу до світових ринків.

Перспективи подальших досліджень в цій сфері стосуються подальшого розвитку методики аналізування ефективності державної політики регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Банчук-Петросова О. В. Механізм державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Таврійський науковий вісник. 2021. № 4. С. 3-7.
2. Бережнюк І. Г. Сучасні аспекти впливу системи регулювання ЗЕД на формування експортоорієнтованої діяльності підприємств. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2020. № 2. С. 200-204.
3. Варналій З. С., Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Білик Р. Р. Бізнес-планування підприємницької діяльності : навч. посіб. Чернівці : Технодрук, 2020. 264 с.
4. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Волошин В. І. Стратегічні імперативи державної політики протидії гібридним загрозам і забезпечення економічної безпеки України. Економіка України. 2021. № 2. С. 32-51.
5. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Юрків Н. Я. Інституційне забезпечення розширення фінансових можливостей підприємств промисловості та АПК на регіональному рівні. Фінанси України. 2012. № 3. С. 90-101.
6. Домбровська С. М. Напрями державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. Вісник НУЦЗУ. Серія: Державне управління. 2017. Вип. 1(6), С. 114-119.
7. Міщенко Д. А., Міщенко Л. О. Теоретичні основи механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2021. № 2. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1965>
8. Платонова І. О. Теоретичні засади механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 13-14. С. 125-129.
9. Тищенко В. Ф., Найденко О. Є., Остапенко В. М. Реалізація методів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в митній справі. Економіка та суспільство. 2022. № 35. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1109>
10. Шевчук С. В. Нетарифне регулювання як важливий механізм забезпечення митних інтересів держави. Економіка та держава. 2019. № 3. С. 71-77.
11. Шелест О. Л., Криворучко Ю. О. Проблеми нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. Економіка та суспільство. 2018. № 19. С. 92-96.
12. Ali S., Dogan E., Chen F., Khan Z. International trade and environmental performance in top ten-emitters countries: The role of eco-innovation and renewable energy consumption. Sustainable Development. 2021. Vol. 29. Is. 2. P. 378-387.
13. Avgerou C. Contextual explanation: Alternative approaches and persistent challenges. Management Information System Quarterly. 2019. № 43(3). P. 977-1006.
14. Lupak R., Shtets T., Vasylytsiv T. General aspects of state policy to ensure the digital transformation of the national economy. International independent scientific journal. 2020. № 20. Vol. 2. P. 14-19.

REFERENCES:

1. Banchuk-Petrosova, O. V. (2021). Mechanism of state regulation of foreign economic activity. Taurian Scientific Herald. no. 4. P. 3-7.
2. Berezhnyuk, I. G. (2020). Modern aspects of the influence of the foreign exchange regulation system on the formation of export-oriented activities of enterprises. Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Economic sciences. no. 2. P. 200-204.
3. Varnaliy, Z. S., Vasylytsiv, T. G., Lupak, R. L., Bilyk, R. R. (2020). Business planning of entrepreneurial activity. Chernivtsi : Technoprint. 264 p.
4. Vasylytsiv, T. G., Lupak, R. L., Voloshyn, V. I. (2021). Strategic imperatives of the state policy of countering hybrid threats and ensuring the economic security of Ukraine. Economy of Ukraine. no. 2. P. 32-51.

5. Vasylytsiv, T. G., Lupak, R. L., Yurkiv, N. I. (2012). Institutional support for expanding the financial capabilities of industrial and agricultural enterprises at the regional level. *Finances of Ukraine*. no. 3. P. 90-101.
6. Dombrovska, S. M. (2017). Directions of state regulation of foreign economic activity in Ukraine. *Herald of NUTZU. Series: Public administration*. Is. 1(6). P. 114-119.
7. Mishchenko, D. A., Mishchenko, L. O. (2021). Theoretical foundations of the mechanism of state regulation of foreign economic activity in Ukraine. *Public administration: improvement and development*. no. 2. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1965>
8. Platonova, I. A. (2020). Theoretical foundations of mechanisms of state regulation of foreign economic activity. *Investments: practice and experience*. no. 13-14. P. 125-129.
9. Tyshchenko, V. F., Naidenko, O. E., Ostapenko, V. M. (2022). Implementation of methods of non-tariff regulation of foreign economic activity in customs affairs. *Economy and society*. no. 35. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1109>
10. Shevchuk, S. I. (2019). Non-tariff regulation as an important mechanism for ensuring the customs interests of the state. *Economy and State*. no. 3. P. 71-77.
11. Shelest, O. L., Kryvoruchko, Yu. A. (2018). Problems of non-tariff regulation of foreign economic activity in Ukraine. *Economy and society*. no. 19. P. 92-96.
12. Ali, S., Dogan, E., Chen, F., Khan, Z. (2021). International trade and environmental performance in top ten-emitters countries: The role of eco-innovation and renewable energy consumption. *Sustainable Development*. Vol. 29. Is. 2. P. 378-387.
13. Avgerou, C. (2019). Contextual explanation: Alternative approaches and persistent challenges. *Management Information System Quarterly*. no 43(3). P. 977-1006.
14. Lupak, R., Shtets, T., Vasylytsiv, T. (2020). General aspects of state policy to ensure the digital transformation of the national economy. *International independent scientific journal*. no 20. Vol. 2. P. 14-19.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE SYSTEM OF REGULATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY

MYKYTYN Oleh

Lviv Polytechnic National University

The study analyzes issues of formation and further development of theoretical and methodological provisions of the system of state regulation of foreign economic activity. It is pointed out that the issues of state policy of management of foreign economic activity are of great importance in the sense of the development of the national economy and strengthening a number of its important components, such as foreign economic, macroeconomic, investment, innovation and others. The purpose of the research is to generalize and further develop the theoretical and methodological foundations of the system of regulation of foreign economic activity. The basic provisions of economic theories and concepts of the system of regulation of foreign economic activity are summarized. The key factors for improving the theoretical and methodological foundations of the system of regulation of foreign economic activity have been identified and characterized. It is shown that the limits of regulation of foreign economic activity are determined by the scope of administrative law, which concerns social relations, where one of the permanent participants is the subject of public administration; activity of subjects of public administration, which concerns the provision of rights and freedoms, due to the pace of development of civil society and the country; administrative-legal relations, which are mainly executive-administrative; bodies of executive power and local self-government, namely the scope of their support for foreign economic activity; responsibility of market institutions. It has been proven that the foreign trade policy of the authorities has a significant impact on the stability and development of the national economy, as it can promote or limit imports, which in turn stimulates the development of domestic production and export of products. In particular, the government can use tools such as tariff and non-tariff barriers to limit the import of products that can be beneficial to the economy.

Keywords: foreign economic activity, international economic relations, national economy, competitiveness, development, foreign economic security, investments, state regulation.